

Гордана Пајић

23bobita@gmail.com

Прослављање Петровдана - између традиционалног и савременог**Апстракт:**

Прослављање Петровдана заузима посебно место међу летњим празницима становника области Рађевине и Ваљевске Подгорине. У прошлости је овај празник празнован због заштите летине а најупечатљивији моменат представља паљење лила уочи празника које се претвара у велико народно весеље. Међутим, овај празник је у Рађевини био познат и по обичају надигравања за дукат. У овом раду покушаћемо да покажемо како се кроз осавремењено прослављање традиционалног празника рефлектује целокупни живот заједнице (економски, друштвени, политички). Обичај надигравања за дукат је захваљујући цркви у Добром Потоку обновљен 90-тих година прошлог века, а Петровдан је сеоска слава насеља Ваљевска Каменица (Горње Каменице), а од пре петнаест година прераста у манифестацију „Петровдански дани“, коју организује Месна заједница. Поштујући традиционалне принципе обележавања празника као вид чувања нематеријалне баштине, савремено празновање може се означити и као начин за стварање новог идентитета локалних заједница али и добра туристичка понуда.

Кључне речи:

Петровдан, традиција, савременост, идентитет, заједница

Увод

Осећање свечаности, весеља, одлагање свакодневних послова, осећање заједништва, присутни су у сваком човеку када се говори о празницима, било да се говори о прошлом или о садашњем времену. Празници представљају „повратак у неко друго време“.¹ Они су битна карактеристика сваке заједнице која говори о духовним, друштвеним и идеолошким схватањима одређене средине.

Ове опште представе о празнику присутне су и у свести (памћењу) становника Рађевине² и Ваљевске Подгорине³, што се може видети и на примеру прослављања Петровдана. Становништво ових

¹ Милина Ивановић Баришић, *Време празника*, Слике културе некад и сад, 60 година Етнографског института САНУ, Зборник 24, Београд 2008, 258.

² Александар Ђурђев, *Рађевина - обичаји, веровања и народно стваралаштво*, Крупањ, 1988.

³ Љубомир Павловић, *Колубара и Подгорина*, Ваљево 1991, 696 - 700.

области у прошлости је заснивало свој живот на пољопривредној производњи (сточарство, земљорадња и воћарство), која се одвијала у оквиру домаћинства. Производило се за сопствене потребе, а остатком производа трговало се на вашарима. Сабороване у српском народу има богату традицију. Сабори су се одржавали разним поведима и у одређеним приликама, а најчешће се везују за велике хришћанске празнике и одржавају се код цркава. У прошлости су вашари били места где се народ забављао, а неретко на њима су се упознавали младићи и девојке.

Да би се породица заштитила, обезбедило здравље стоке и плодност њива, опште је познато да се у прошлости прибегавало различитим обредним радњама које су у себи имале много елемената старе народне религије,⁴ а временом се везују и за одређене хришћанске празнике, па се тако као обичаји преносе са генерације на генерацију. Посебно место међу обичајима у којима се магијским путем жели сачувати летина, јесу обичаји везани за летње празнике, којима припада и Петровдан. Најупечатљивији моменат, када је реч о овом празнику, представља прављење и паљење *лила*, које се на веома сличан начин одвијало у обе горе поменуте области. О томе у Ваљевском музеју потоји теренска грађа⁵ коју је оставила етнолог Видосава Милосављевић, а где овај обичај описује речима: „Паљење лила данас врше деца и то отприлике овако: увече чим падне први мрак, деца упале већ спремљену лилу (осушена трешњева кора натакнута на једну мотку), облете са њом око торова и штала вичући *лила*. По обиласку торова силазе на друм, ту пале ватре од сламе са упаљеним лилама на моткама, ту се игра, пева, шали. На ове скупове силази сва младеж из села. Веселе, песма, игра трају до дубоко у ноћ.“ У рађевским селима штап са лилом називају *буздован*. Овде се омладина окупља на раскршћима, пали ватре и лиле и весели се до дубоко у ноћ. Према веома распрострањеном народном веровању, ватром и циком су се настојала одагнати демонска бића.

Овакав начин прослављања Петровдана задржао се у многим крајевима све до наших дана. Међутим, у неким местима он је и сеоска слава и време када се организују вашари на којима се тргује робом и забавља. О ова два начина прослављања Петровдана, између традиционалног и савременог,⁶ биће речи у овом раду.

а) Прослављање Петровдана у Рађевини – надигравање за дукат

⁴ Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд 1991, 7 - 17.

⁵ Стручни архив НМВ Ф-бр. 120 и 138, 1957.год.

⁶ Петар Влаховић, *Традиција у српском савременом животу*, Гласник ЕИ САНУ XLII Београд 1994, 47 - 57.

Име капетана Петра Радојловића нераскидиво је везано за историју Рађевине у другој половини 19. века,⁷ па је због своје храбрости и пожртвованости постао део легенде. У народу се говори да је „капетан пројавио вашар и озидао чесму“. Литература,⁸ међутим, указује на први помен сабора код Капетанове воде 1893. године, где се сваке године у првој недељи после Петровдана додељивао дукат најбољем играчу (младићу и девојци) у надигравању у дисциплинама: бацање камена са рамена, рвање и скок у даљ. Вишедеценијско надигравање за дукат прекинуто је пред Други светски рат.⁹

Друштвено-историјски процеси који су обележили последњу деценију 20. века (ратни сукоби, распад државе) одразиће се на све сфере људског живота. Тако се средином 90-тих година обнавља запуштена најстарија црква у Крупњу, Црква Светог Успења пресвете Богородице (Добри Поток), пре свега захваљујући памћењу парохијана и залагању новог свештеника.¹⁰ Поред устаљених вашара за Васкрс, Петровдан и Велику госпојину, у порти цркве, управо на петровдански вашар, обнавља се и обичај надигравања за дукат.¹¹ Народ се из околних села (Липеновића, Церове, Костајника, Брштице) и целе Рађевине окупља у послеподневним сатима на вашару, када се организује и надигравање. Целокупна организација овог обновљеног обичаја одвија се под контролом Црквеног одбора из којег се предлаже и жири који оцењује играче у категорији мушког и женског. Победници у овом такмичењу добијају дукат, који је првих година куповала црква, а потом добротвор. Све време трајања овог обновљеног обичаја надигравања за дукат, присутне су и извесне промене. Простор цркве у Добром Потоку се шири и добија нове садржаје (музејску поставку о култури становања градског становништва у Крупњу, поставку о традиционалном привређивању, природњачку изложбу, обновљене соврашице, формира се традиционална окућница, прави се бина за игру, претварају рударска окна у места за молитву), па и сам обичај надигравања добија ново значење.

Вашар је поново место окупљања на ком се народ забавља, размењује робу а пружају се и угоститељске услуге. Међутим, обнов-

⁷ Капетан Петар Радојловић, службовао је од 1859 - 1862. године у Крупњу и тај његов боравак је крунисан рушењем последњег турског упоришта Соко-града.

⁸ Александар Ђурђев, *Културна и спортска друштва у Крупњу 1882 - 1992*, Крупањ, 1995, 15.

⁹ Последње надигравање за дукат било је 1939. Године.

¹⁰ Александар Ђурђев рукоположен је у овој цркви 1995. Године, а већ следеће обновљено је надигравање за дукат.

¹¹ Гордана В. Марковић, *Рађевски дукат*, ГЕМ 63, Београд 1999, 183 - 190.

љени обичај је у извесном смислу реконструкција, јер су се променили место и време његовог дешавања. Промене су наступиле и у другим сегментима, па се тако и улога играча у обновљеном обичају знатно изменила.¹² Игра је за њих (играче) вид забаве „јер воле да играју“, како сами кажу. Она им пружа могућност да буду запажени али и да стекну неку материјалну добит. Посебно место у обновљеном обичају припада добротвору. Последњих неколико година јављају се појединци, имућни људи, који желе да поклоне дукат за најбоље играче. На тај начин они говоре и о свом материјалном и друштвеном статусу. Само потреба људи да дају прилоге црквама и на тај начин задовоље своје личне потребе за „окајањем греха“ и милосрђем, веома је стара.¹³

Осавремењени обичај надигравања за дукат поставља простор-цркву у први план. Она је интегративни фактор ове заједнице и заслужна за очување неких традиционалних вредности. Међутим, осим Цркве као институције, јавља се свештеник, као образован и способан менаџер, који прати савремене токове, па тако овај обновљени обичај за деценију и по његовог трајања прераста у манифестацију *Петровдански сабор*, коју помажу многи појединци, Туристичка организација општине Крупањ и сама Општина Крупањ. Поред централног догађаја надигравања за дукат, у програм се укључују и фолклорни ансамбали који долазе из окружења, па су сад учесници надигравања и гости из других крајева а не само становници рађевских села.

Како се овај вашар одржава у време када је завршен велики посао бербе и откупа малина (којом се становници овог краја баве као допунском делатношћу), млађи људи долазе на вашар да би били виђени (врло су упечатљиви коментари када приметите камере локалних телевизијских станица: „Три камере снимају, бићемо на Београду сигурно...“) и да би се забавили одлазећи под шатор да слушају прегласну музику. Ова врста забаве постаје најважнија на вашарима. Коло, које је некад било основни вид забаве, постепено одлази у други план и значајно је само за оне који се такмиче.

Роба која се продаје на вашару све више личи на ону која се може видети и у другим срединама и на другим местима, па се може говорити о униформности (продаја пластичних играчака и предмета за свакодневну употребу, продаја одевних предмета), а увођење новог

¹² У прошлости се добар играч посебно ценио ,а добијањем награде пружала се могућност да буде запажен-запажена и да се на тај начин интегрише у нову брачну заједницу, јер су вашари били места упознавања младих и њиховог зближавања.

¹³ Вуко Павићевић, *Социологија религије са елементима филозофије религије*, Београд, 1980, 244.

програмског садржаја, као што је *Фестивал меда*, честа је појава и других сличних манифестација.

б) Прослављање Петровдана у Ваљевској Каменици – сеоска слава Горње Каменице

Једно од развијенијих села Ваљевске Подгорине које је све до 1953. године било и средиште Подгорског среза, јесте Ваљевска Каменица. Значај овог села у прошлости ваљевског краја илуструју и речи Љубомира Павловића¹⁴ који каже: „Каменица је саставни део каменичке општине у срезу подгорском. Судница, црква и школа су у Жарковића Потоку, близу његовог ушћа у реку Каменицу. Село има стару цркву, коју је изнова подигао и обновио, на темељу неке старије, кнез Јован Бобовац 1881.г. ... Нова црква је подигнута 1902.год. на брду изнад ове. Гробље је подељено по крајевима па тако село нема ни своје заједничке преславе...Овде има 3 механције, од којих се један бави трговином, 3 самостална трговца, 4 занатлије (ковач, опанчар, и поткивач) и 8 чиновничких породица.“

Покретач развоја ове средине у другој половини 20. века била је Земљорадничка задруга. Она је окупљала и организовала мештане у целокупној пољопривредној производњи (како воћарској, тако и сточарској). Управо је ова Задруга као организатор са Месном заједницом установила 1992. године Петровдан као своју славу. Слава се целу једну деценију одвијала у просторијама Задруге. Како током 90-тих година прошлог века долази до значајне економске кризе и промене власничких односа, ова веома успешна задруга престаје са радом. Од 2002.године Петровдан постаје слава Месне заједнице Горња Каменица,¹⁵ када се у овом засеку заслугом мештана, од њихових добровољних прилога, подиже крст у центру села. Од тог времена установљава се и литија која иде кроз село, а код крста заслужни мештани и свештеници ломе славски колач.¹⁶ Слава је из године у годину прерастала у све већу светковину мештана и бројних гостију, па

¹⁴ Љубомир Павловић, *Колубара и Подгорина - антропогеографска проматрања*, Ваљево, 1991, 700.

¹⁵ У засеку Доња Каменица налази се црква и њихова слава је Мала госпојина. Месна заједница полако преузима примат јер је Земљорадничка задруга пропала. О овом је говорила некадашња председница Месне заједнице Горња Каменица и шеф рачуноводства у Земљорадничкој задрузи, Војка Марковић (јул 2010).

¹⁶ Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд 1991, 356 - 360.

је већ неколико година постала манифестација *Петровдански дани*,¹⁷ која има низ пратећих садржаја:

а) вече пред празник одржава се *лилијада* (паљење лила), а приређују се и разговори са угледним људима из тог краја;

б) на сам дан славе организују се изложбе женских ручних радова, изложба и дегустација старих јела, иложба малина, приређује се културно–забавни и спортски програм, а за бројне госте организује се ручак;

в) незаобилазни сегмент овог празника је и вашар и опште народно весеље, које се организује у центру села, са прегласном музиком, до дубоко у ноћ.

б) Уместо закључка

Промене које су у нашем друштву настале током 90-тих година 20. века и захватиле све његове сфере, одразиле су се и на културне потребе наших људи и њихов однос према традиционалним вредностима. Да су обичаји променљива категорија показују и ова два примера прослављања Петровдана. „Деведесете године прошлог века обележила су политичка превирања и дубока економска криза...Ово је период када се нација више окреће заборављеним, односно потиснутим вредностима. Држава и Црква се све више повезују, а приметна је и повећана религиозност...“¹⁸, па се у овим годинама транзиције један обичај обнавља и доводи у везу са празником Петровдан, а на другој страни, поводом истог празника се установљава сеоска слава (слава засеока). У оба случаја задржани су само неки елементи традиционалног прослављања празника (паљење лила уочи празника и играње за дукат), а нове форме које се јављају дају празнику карактер културно–туристичке *манифестације*. Обе средине са новонасталим манифестацијама постају препознатљиве и налазе се у календару туристичких манифестација које се објављују на многобројним интернет страницама. Тим поводом намеће се питање оправданости и „аутентичности“¹⁹ овакве интерпретације традиције (обичаја као дела њеног садржаја), пре свега када се има у виду да се оне на нашим просторима шире „домино“ ефектом, са врло препознатљивим пратећим садржајима (изложба и дегустација домаће хране, изложбе жен-

¹⁷ Ова манифестација прерасла је локални значај, па су се у њену организацију постепено укључили и Град Ваљево и Туристичка организација Ваљево.

¹⁸ Милина Ивановић Баришић, *Време празника*, Слике културе некад и сад, 60 година Етнографског института САНУ, Зборник 24, Београд 2008, 265.

¹⁹ Danijela Angelina Jelencic, *Kulturna bastina i turizam*, magistarski rad, Sveuciliste u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb 2000, 38.

ских „рукотворина“, изложбе меда, наступи културно-уметничких друштава, спортска такмичења). Петровданске свечаности које су представљене у овом раду потврђују мишљење да „локална заједница открива нове димензије свог традиционалног идентитета“²⁰ и да због туристичких потреба има жељу да сачува и покаже/прикаже неке традиционалне вредности (обичаје, храну, пољопривредне производе, занатске вештине и слично). Измењене форме стварају и неке нове вредности па „традиција постаје ефикасан инструмент у рукама припадника неког друштва“²¹, у овом случају ту мислимо на цркву, месну заједницу, истакнуте појединце који у свим догађајима везаним за прославу овог празника учествују.

Опште је познато да су неки сегменти традиционалне културе веома присутни у животу савременог човека (појединца, породице, друштвене заједнице), да се на различите начине интерпретирају и трпе промене у складу са свеукупним променама у друштву, па зато и примери њене интерпретације наведени у овом раду, само су један од начина баштињења нематеријалног културног наслеђа овог дела Србије.

Gordana Pajić

Celebrating St. Peter's Day – Between the Traditional and the Modern

Celebrating St. Peter's Day represents one of the more prominent summer festivities for the inhabitants of Rađevina and Valjevska Podgorina regions in Serbia. Historically, this holiday was celebrated for the purpose of protecting the crops, and its highlight was the burning of the so-called *lilas* (flaming torches) just ahead of the holiday which would turn into a mass popular gathering. In Rađevina region, this holiday was also known for the ritual where one should out dance the others in order to win a florin, a golden coin. This paper will try to show-case how the modernization of the celebration of this traditional holiday reflects the entire life of the community (economic, social, political). Thanks to the efforts of the parish in the village of Dobro Polje, the ritual of out-dancing for the golden coin was revitalized in 1990s, while the Day of Saint Peter, patron saint of the village of Valjevska Kamenica (Gornja Kamenica), is undergoing a transfor-

²⁰ Danijela Angelina Jelencic, *Kulturna bastina i turizam*, magistarski rad, Sveučiliste u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb 2000, 30.

²¹ Слободан Наумовић, *Традиција и процес транзиције*, Гласник ЕИ САНУ XLIII Београд 1994, 150.

mation into a more elaborate manifestation called *Petrovdanski dani* (The Days of Saint Peter) organized by the officials of the local community for the last 15 years. Taking into account the traditional principles of celebrating the holiday as a mean of protecting the non-material heritage, contemporary festivities could be designated as a way of creating a new identity of local communities, as well as a novel tourist product.

Key words: Saint Peter's Day, tradition, modernity, identity, community.

Слика 1 – Лиле на ваљевској пијаци

Слика 2 – Играње за дукат у Добром Потоку

Слика 3 – Амблем Лилијаде